

ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ГУМАННОЇ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Г.І.Сизко

аспірантка Бердянського державного педагогічного університету

У статті розглядається проблема становлення гуманної особистості вчителя. Аналізуються питання самоосвіти та шляхи професійно-педагогічної підготовки, гуманістичне навчання та виховання майбутнього педагога. Визначаються основні орієнтири гуманістичної освітньої парадигми.

Ключові слова: навчально-виховний процес, гуманність, гуманізм, гуманістичне виховання, гуманізація відносин, гуманізація освіти, гуманне виховання.

Напередодні третього тисячоліття важливого значення набуває питання гуманізму та гуманізації стосунків. Сучасні дослідження свідчать, що проблема гуманізації навчання та виховання є однією з головних, адже її вирішення сприяє розкриттю додаткових резервів підвищення якості й ефективності розвитку особистості.

Значною щодо визначення напрямів і способів оновлення нашого суспільства є розпочата в Україні реформа освіти. Неабияка роль серед починань реформи належить перебудові на гуманістичних засадах навчально-виховного процесу. Основними орієнтирами гуманістичної освітньої парадигми виступають: визнання самоцінності особистості, особистісно-орієнтоване навчання, духовне визначення людини.

Проте, соціальне оточення часто відмежовується від людей з особливими потребами внаслідок замкненості та егоцентризму перших, а також через страх ідентифікації з ними та страх неадекватності.

Проблема людей із особливими потребами, а саме – з фізичними вадами, стає дедалі гострішою, актуальнішою внаслідок зростання захворювань серед населення України. Недостатня увага суспільства до цієї категорії людей, відсутність для них місць на ринку праці та певної відчуженості суспільства не створюють умов повноцінного формування в них активної життєвої позиції, стійкого позитивного світогляду, виникає недовіра до соціального середовища, до звичайних людей.

У цілому соціальне становище людей із фізичними вадами характеризується неоднозначністю, суперечливістю та негативністю. Суспільство має усвідомити, що життя кожної людини – це найвища цінність.

Постійно зростаючі вимоги до змісту та організації навчання та виховання потребують належної підготовки вчителя нової генерації. Тому метою вищої педагогічної освіти є підготовка й становлення не тільки фахівця, який відмінно знає свій предмет, але й педагога,

готового до реалізації гуманістичних ідей у своїй діяльності, що створює сприятливі умови для максимального розвитку особистості будь-якої людини.

Саме тому великої уваги заслуговує підготовка сучасного гуманістично зорієнтованого педагога – внутрішньо вільного, з новим мисленням, орієнтованого на кожну дитину як на вищу цінність.

Гуманістично спрямованому керівнику притаманні:

а) точність у сприйнятті особливостей складу іншої людини;

б) здатність у загальних рисах правильно уявляти собі, що переживає інша людина, до чого прагне, як сприймає і оцінює себе і навколишній світ;

в) здатність відчувати і виявляти до людини, що потребує допомоги, теплі почуття, симпатію, щире повагу та зацікавленість;

г) об'єктивне оцінювання власних якостей, що впливають на ефективність співробітництва та взаєморозуміння. Саме такий керівник створює в колективі «гуманістичний» дух, який перекидається на взаємини з учнями. Керівники такого типу не стільки впливають, скільки співпрацюють і здійснюють конструктивний діалог [6, 12-13].

Змістову сторону гуманних взаємин становлять визначення інтересів та потреб іншої людини, постійно спрямована увага на людину, співчуття та співпереживання, своєчасна та безкорислива допомога, милосердя та доброта. Отже, однією з умов формування гуманного ставлення є докорінна перебудова суспільної етики та реалізація гуманістичної концепції розвитку особистості майбутнього педагога.

Сучасна система освіти зорієнтована на гуманізацію навчання і виховання, що висвітлюється у Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)» та законі України «Про освіту». Проблема людини й гуманізму все частіше стає сьогодні у центрі багатьох наукових досліджень. Зокрема, Г.О.Балл за-

значає, що проблема гуманізації освіти є актуальною в усьому світі, а особливо в посттоталітарному, зокрема українському, суспільстві [1].

«Саме з допомогою гуманізації відносин можна наповнити внутрішній світ індивіда моральними цінностями Добра, Істини, Свободи, Краси, регулювати його поведінку, формувати ціннісне ставлення до людини, до самого себе, допомогти йому долати внутрішньо-особистісні конфлікти. *Гуманізація відносин* – це їх олюднювання, піднесення власної гідності людини: сприймання та ставлення до неї як до найвищої життєвої і педагогічної цінності, визначення того, що кожний має право бути особистістю, вільно здійснювати свій вибір і волевиявлення. Це й оберігання, підтримка і захищеність людини, усвідомлення кожним своєї унікальності та неповторності, створення необхідних умов для її самоактуалізації» [5, 300].

Гуманістичний характер освіти означає створення таких умов навчально-виховних закладів і освітніх програм, які можуть задовольнити будь-які освітні запити різних груп населення без ураження чиїхось прав на одержання освіти будь-якого рівня [4, 118].

Термін «гуманізм» (походить від лат. *Humanus* – людський, людяний) означає історично змінювану систему ідей і поглядів, у якій визнається цінність людини як особистості, її права на свободу і вільний розвиток, прояв своїх здібностей, утвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин. У найбільш широкому розумінні це поняття означає гомоцентризм, орієнтацію на саму людину, її запити і потреби. Це ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності; людяність; задоволення потреб та інтересів особистості. У гуманізмі втілюється споконвічне прагнення особистості, колективу, соціуму до щастя й досконалості.

Гуманізм розглядають як вид ідеології, принцип світогляду, одну з форм суспільної свідомості, що впливає на зміст індивідуальної свідомості. В одному з тлумачних словників гуманізм трактується як «прогресивний рух епохи Відродження, спрямований на утвердження моральних прав людини на земне щастя, чуттєві радощі та вільний вияв її прагнень і бажань» [3, 201]. Але і сьогодні залишається актуальною проблема належного виховання та розвитку молоді, що є запорукою гуманізації суспільства. Існують різні трактування поняття «гуманізм» [3, 201-202].

Поняття *гуманність* та *гуманізм* не можна назвати тотожними. Цікавими є дослідження Г.О.Балла, який зазначає, що *гуманність* (або *людяність*) – це властиві особистостям та людським спільнотам почуття, свідомість та

поведінка, яка передбачає співпереживання, добре ставлення до інших. Проте *гуманізм* являє собою світоглядну орієнтацію, яка сформувалась у епоху Відродження та є актуальною і в наш час. «Заохочення гуманності в людських взаєминах становить один із принципів гуманізму» [1, 306].

Отже, *гуманність* – це система установок особистості на соціальні об'єкти (людину, групу), живу істоту, обумовлена моральними нормами і цінностями. Цілком правомірно розглядати гуманність і як інтегровану морально-психологічну якість особистості, що виявляється в усвідомленій повазі до людей та їх гідності, людяності, великодушності, доброти, готовності зрозуміти партнера та вибачити провину ближньому, у прагненні допомогти слабшому.

Можна стверджувати, що гуманність включає в себе поведінковий компонент і віддзеркалює моральний та емоційний аспекти гуманізму. На думку вчених (Г.О.Балл, І.Б.Котова, Є.М.Шиянов та ін.), гуманність – це не стільки особистісна риса, скільки головна якість, що виражає ставлення людини до людини. Гуманне ставлення до людей визначає гуманістичну сутність особистості.

Термін *гуманне виховання* є антиподом жорстокого виховання і асоціюється у нашій свідомості лише з гуманним ставленням вихователя до дитини, відмовою від використання грубих авторитарних методів виховного впливу, тілесних покарань, приниження гідності вихованця тощо. Внаслідок такої звуженості трактування цього терміна, у психолого-педагогічній літературі набуло визнання інше, більш змістовне поняття – *гуманістичне виховання*, яке передбачає насамперед таку організацію навчально-виховного процесу, за якою знання не втрачають особистісного змісту. Це можливе тільки тоді, коли поряд із вимогами дорослих починають виявлятися ціннісні орієнтації самого вихованця, його почуття та інтереси. Гуманістичне виховання має за мету сформувати особистісно значущі знання і способи діяльності. Воно передбачає максимальне врахування індивідуальності людини, створення сприятливих умов для розвитку духовних цінностей усіх учасників навчально-виховного процесу. Лише за таких умов розвиток почуття гуманності в людини набуває значення.

Принципово важливе значення має цілісність виховного процесу, його здійснення в органічній єдності як єдиної системи. Саме розробка гуманістичної системи виховання, в основі якої лежить особистісний підхід до виховання, визнання унікальності та своєрідності кожного учня; врахування своєрідності емоційно-чуттєвої сфери; опора при формуванні

гуманних відносин на мотиваційну сферу учнів.

Процес гуманістичного виховання учнів починається з формування гуманних якостей особистості самого вчителя. Будь-який виховний засіб, обраний вчителем, швидше досягне мети і буде більш ефективним тоді, коли виникне духовна єдність вихователя і вихованця, їх активна взаємодія.

Завдяки гуманно-демократичному стилю, учні можуть самостійно обирати найдоцільніші, найзручніші для себе і для інших цікаві форми виконання завдань і поведінки. Вони привчаються до пошуків, творчості, оригінальних рішень, не бояться помилитись, оскільки розраховують на взаєморозуміння як з боку вчителя, так і з боку однокласників. В учнів виховується почуття власної відповідальності, прагнення до шляхетної моральної поведінки у школі і поза нею.

Отже, гуманізація освіти передбачає створення максимально сприятливих умов для розкриття особистості в її всебічному самовизначенні і саморозвитку. Ще одним важливим завданням гуманістично зорієнтованої педагогіки є освіта, яка повинна слугувати людині так, щоб людина сприймала процес не тільки як необхідність, а й щоб даний процес викликав у неї позитивні почуття і протікав в умовах психологічного комфорту, тобто були задоволені базові психологічні потреби в безпеці, любові, почутті власної гідності, повазі тощо.

Як зазначає у своїх дослідженнях А.В.Проскура [7, 122-128], гуманістично орієнтований освітній процес можна розуміти як процес, що забезпечує людині задоволення і діяльності; самореалізацію у сфері пізнання, спілкування і діяльності; самовдосконалення на основі ідеалу.

У гуманістичному вихованні важливого значення набуває особистість педагога, що є передумовою належної підготовки майбутнього вчителя у вищій школі. Гуманізація вищої освіти – це наповнення людяністю самого викладання певної науки і дисципліни; формування особистості фахівця нового типу.

Значний внесок щодо теоретичних засад виховання гуманістичних рис особистості вчителя зробили такі вітчизняні і зарубіжні педагоги-класики, як А.В.Духнович, Я.А.Коменський, А.Дистервег, А.С.Макаренко, Г.Песталоцци, М.І.Пирогов, С.Русова, Ж.-Ж.Руссо, Г.Г.Сковорода, В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський тощо; сучасні вчені – щодо демократизації навчально-виховного процесу і гуманізації професійної свідомості педагогічних кадрів: Ш.О.Амонашвілі, Г.О.Балл, О.О.Бодальов, Є.В.Бондаревська, В.А.Кан-Калик, О.О.Леонтьєв, В.А.Семиченко, Є.М.Шиянов.

Головною проблемою, яка не достатньо досліджена та потребує негайного розв'язання, є подолання соціальної ізоляції та формування гуманного ставлення до людей із фізичними вадами.

Однією з умов задоволення цих потреб є докорінна перебудова суспільної етики та реалізація гуманістичної концепції розвитку особистості майбутнього вчителя. Необхідно повністю змінити ціннісні орієнтації соціального оточення; ставити і вивчати проблеми людей із фізичними вадами; створити належну підготовку суспільства до прийняття таких людей.

При визначенні змісту й спрямованості гуманістичного становлення, до якого потрібно готувати вчителя, дуже важливо правильно вибрати систему цінностей, що будуть покладені в основу цього виховання та відповідні засоби виховання. Не менш важливого значення набувають принципи гуманізації діяльності вчителя, які були предметом дослідження багатьох учених (Г.О.Балл, А.М.Богуш, Є.В.Бондаревська, І.В.Бужина, О.С.Газман, Л.М.Гумільов, А.В.Кон, С.В.Кульневич, О.В.Мудрик, І.С.Якиманська).

А.М.Богуш, досліджуючи цю проблему, визначає принципи, якими повинен керуватись викладач у процесі підготовки майбутніх фахівців у вищій школі. У гуманістичній педагогіці, як відомо, принципи не можуть виступати жорстким регулятором побудови навчально-виховного процесу в будь-якому навчальному закладі. Вони тільки передбачають його можливі варіанти і використовуються як витончені, м'які регулятори щодо вибору умов, засобів, методів і форм особистісного потенціалу самоорганізації [2].

Але часто вузька педагогічна освіта в основному спрямована на оволодіння знаннями, уміннями й навичками з окремих спеціальних дисциплін і не завжди забезпечує професійну готовність вчителя до цілісного гуманно-демократичного виховання учнів і до творчого самовдосконалення власної особистості. Проте роль педагога в гуманістичному вихованні виявляється не тільки в правильному доборі змісту, форм і методів виховання, але й у систематичній цілеспрямованій роботі над собою, у розвитку та вдосконаленні моральних якостей власної особистості. Процес самовдосконалення передбачає формування конкретних якостей гуманної особистості, вміння спостерігати і розуміти інших, вміння усвідомлювати і контролювати свій фізичний і психічний стан, регулювати свою поведінку, аналізувати педагогічні ситуації.

Формування у майбутнього вчителя гуманно-демократичного стилю спілкування з оточуючими здійснюється через розвиток його творчої індивідуальності, що реалізується на

основі актуалізації і гуманізації суб'єктної позиції в навчально-пізнавальному процесі та, згодом, у професійно-педагогічній діяльності.

Освіта повинна базуватися, насамперед, на перебудові особистісних якостей майбутнього вчителя і його настановлень, що реалізуються у процесі його міжособистісної взаємодії з педагогом. Це означає, що серед різних умов, які визначають результативність навчання і виховання студента педагогічного вузу, найважливіше значення має сам викладач, перш за все, його особистість та індивідуальність.

Важливим у розвитку гуманістичних якостей особистості педагога є самовиховання конструктивних вмінь, тобто здатність передбачати хід і результати педагогічного процесу. Це конкретні дії у виборі гуманістичного змісту виховної роботи, добір необхідних засобів і методів емоційного впливу на моральні якості особистості. Вчитель завжди повинен виявляти терпіння, дипломатичність, коректність, дотримуватись педагогічного такту. Завжди бути справедливим, щирим, виявляти повагу до особистості учня, почуття міри у виявленні вимогливості, особливої чуйності.

Характерною рисою гуманної особистості педагога є також його світогляд, заснований на моральних переконаннях, його моральній культурі, яка характеризується єдністю моральної свідомості, поведінки і почуттів.

Отже, виховання людини гуманної, вихованої забезпечується особистістю педагога та гуманістичною спрямованістю його діяльності. Тому вчитель має бути справжнім гуманістом, який піклується про гідне життя та розвиток кожної дитини, забезпечує всі умови для творчого, культурного та духовного становлення кожної особистості. Особливого значення набуває ставлення до людей із фізичними вадами. Саме тому одним із найважливіших компонентів професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя є його гуманістичне виховання. Адже формувати в інших риси гуманної особистості можна тільки тоді, коли

вони є складовою основою особистості самого вчителя.

Наведене вище дозволяє зробити наступні висновки.

1. Важливим кроком оновлення всієї системи освіти України є її гуманізація, яка передбачає спрямованість освіти на людину, на формування її світогляду, на пізнання нею не лише навколишнього світу, а й самої себе. Це означає прийняття вчителем особистісних цілей, запитів і інтересів людини, а не формування її за певними шаблонами; створення найбільш сприятливих умов для розкриття й розвитку здібностей і обдарувань особистості та її повноцінного життя.

2. Особливої уваги заслуговує ставлення до людей із фізичними вадами. Саме тому важливого значення набуває орієнтація на формування гуманної особистості, сприймання та ставлення до іншої людини як до вищої життєвої цінності, перебудова виховання на якісно новій основі.

3. Виховання людини гуманної, вихованої забезпечується особистістю педагога, який має бути справжнім гуманістом, піклуватись про життя та розвиток кожної дитини, створювати умови для творчого, культурного та духовного становлення кожної особистості.

4. Виховна система має сприяти гуманізації відносин, що означає їх олюднення, піднесення особистої гідності кожної людини, сприймання і ставлення до неї як до найвищої життєвої цінності, визнання того, що кожен має право бути особистістю, вільно здійснювати свій вибір та волевиявлення. Це захищеність людини, визнання кожним своєї унікальності та неповторності.

Найважливішим компонентом професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя є його гуманістичне виховання. Це залежить від належної підготовки майбутнього вчителя у вищій школі. Саме тому набуває значення гуманізація вищої освіти, в основі якої лежить наповнення людяністю самого викладання певної науки і дисципліни; формування особистості фахівця нового типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Балл Г.А.* Психология в рациогуманистической перспективе: Избранные работы. – К.: Основа, 2006. – 408 с.
2. *Богуш А.М.* Принципи гуманізації освіти у вищій школі // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського: Зб. наук. праць. – Вип. 10.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: Пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти. Ч.1. – 2002. – С. 50-54.
3. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
4. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний словник. – К: Либідь, 1997. – 374 с.

5. *Життєві кризи особистості*: Наук.-метод. посіб.: У 2 т. / Ред. рада: В.М.Доній (голова), Г.М.Несен, Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. – К.: ІЗМН, 1998. – Ч.2: Діти і молодь у кризовому суспільстві: технології допомоги і підтримки. – 568 с.
6. *Киричук О.В.* Гуманізація управлінської взаємодії в умовах трансформації освітніх закладів України // Теоретико-методологіческие проблемы совершенствования психологической подготовки менеджеров: Приложение № 3(8) к научному журналу «Персонал». – 2000. – № 1 (55). – С. 12-13.
7. *Проскура О.В.* Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками: Навч. посіб. – К.: Освіта, 1998. – 216 с.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2008 р.

